

DENETİM MEKANİZMASI OLARAK DEVLET RADYOSU

Prof. Dr. Feyyaz GÖLCÜKLÜ

Bu tebliğin amacı konuyu her yönüyle ve bütün ayrıntılarıyla ele alıp kesin sonuçlara varmak değildir. Böyle bir girişimin yüklenemeyeceğim ölçüde iddialı oluşu bir yana; bana ayrılan süre bakımından imkânsızlığı da açıktır. Amacım, sadece, işleyeceğim konuya ilişkin ana kavramlar üzerinde durmak; karşılaştırmalı hukuk ve uygulamadan örnekler vererek bir genel görünüm sunmaktır.

I. GENEL DÜŞÜNCELER

1. — **Demokratik yönetim** — Demokrasinin denetim kurumlarının ele alındığı bir toplantıda söze, **bir siyasî rejim olarak demokratik yönetim** kavramından başlamak gerek. Demokrasi anlayışının farklı yorumlara konu olduğu günümüzde bu zorunluluk kendini daha da belirgin bir biçimde hissettiriyor. İnancımızca **ana unsurları bakımından** demokratik yönetim tek bir anlam taşımaktadır: **kişi hak ve özgürlüklerine, hukukun üstünlüğüne dayalı halk yönetimi** (yani halk egemenliği).

2. — **Kişi hak ve özgürlükleri bakımından** — Konumuza ilişkin olarak burada kendisinden sözedilecek olan kişi özgürlüğü, şüphesiz, ifade özgürlüğüdür. İfade özgürlüğünün, bunun uzantısı basın ve yayım özgürlüğünün **kişisel** yönü; her toplumsal grubun bünyesinde varolan iletişim veya haberleşme ihtiyacı üzerinde —konumuz sınırlarını aşmamak için— fazla durmayıp; kamusal ve politik içerikli **kütle haberleşmesi** yani **haber alma özgürlüğü, haber alma hakkı** ve **fiili olarak haberli kılınma hakkı**'na geçeceğim. **Haber** deyimini «bilgi» yi de kapsar biçimde geniş içerikli olarak kullanıyorum.

Avrupa Konseyi Kütle Haberleşme Araçları Komitesi'nin 1 numaralı sınırlı Komitesince hazırlanan «Kütle haberleşme araçları alanında devletin rolü» konulu Rapor Tasarısında (EXP/Media I (77) 9) belirtildiği gibi, her toplumun bünyesinde varolan haberleşme ihtiyacı «haber alma özgürlüğü ilkesinin temelini ve gerekçesini teşkil eder. Bu ülke uyarınca kişi, inanç ve düşüncelerinin açıklanmasında, haber toplamada, haber, düşünce ve kanaat iletişiminde özgürdür. Politik ve hukukî bakımdan teşkilâtlanmış toplumun kişileşmiş şekli olan ve kamu gücü halinde belirerek bu güç yolundan vücut bulup faaliyet gösteren devlet (yasama, yürütme ve yargılama gücü), haberalma özgürlüğünün korunması ve, bir ihtiyaç sıfatıyla, bu özgürlüğün sağlanıp yüceltilmesi rolünü üstlenmek zorundadır. Gerçekten, her siyasî toplumda özgürlük, devletin ona destek ve yardımcı olduğu ölçüde mevcuttur; gereğinde devlet, hukukî koruma tedbirleriyle bu özgürlüğü kollayıp tehlikelerden masun tutacaktır. Bu suretle, haberalma özgürlüğünün ilkelerini ve hukukî rejimini belirlemek; bu özgürlüğün gerek yürütme erki faaliyetiyle, gerekse, daha güvenilir bir biçimde, yargısal yoldan korunmasına yönelik tedbirleri saptamak yasama organına düşen bir görevdir».

3. — Halk yönetimi ve halk egemenliği bakımından — 20 - 25 bin nüfuslu şehir - devlet çağında (eski yunan ve roma cumhuriyetlerinde) halk yönetimi aracısız olarak yürütülüyordu. Agora ya da forum'da toplanan vatandaşlar devlet işlerini bizzat konuşup, görüşüp, gerekli konularda bilgi sahibi olarak kararlar alıyorlar; böylece siyasî hayata katılıp, yönetimi denetliyorlardı. Diğer bir deyimle, yöneten - yönetilen diyalogu aracısız biçimde kurulmuştu. Şehir - devlet çağının aşılıp günümüz devletini oluşturan kalabalık toplumların ortaya çıkışı, doğrudan halk yönetimi yerine, halkın dolaylı yani temsilcileri aracılığıyla yönetimini getirdi; ve «doğrudan diyalog», «dolaylı (yani araçlı) diyalog» a dönüştü. Bu aracın kütle haberleşme araçları olduğunu hemen belirtelim.

Bu duruma göre işaret gerekirken ister dolaysız, ister dolaylı olsun, demokratik devlet yönetiminin ana unsuru siyasî hayatta **halkın karar vermesi** olgusudur. Bu noktaya biraz sonra tekrar döneceğiz. Anayasamız «Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir - Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir - Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır - Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle, belli bir kişiye, zümreye veya

sınıfa bırakılamaz» derken bu şarta atıfta bulunmaktadır. Burada varacağım sonuç şudur: Günümüz devletinde demokratik yönetimden söz edilebilmesi için halkın yönetim konusunda ne düşündüğünü söyleyebilmesi, yani farklı seçenekler arasında tercihlerini belirtebilmesi gerekir. Bunun da anlamı, biraz önce belirttiğim gibi, **devlet yönetiminde halkın karar vermesidir.**

4. — Karar verme — Konumuzun kilit noktasını oluşturması nedeniyle, geçerken kısaca da olsa, Jean Fourastié'ye atfen (Essais de Morale prospective, Ed. Gouthier, 1966, s. 143 ve son.) karar verme mekanizmasından söz etmeyi yararlı buluyorum: «Karar vermek insan hayatının doğal bir gereğidir; hareketsiz hayat, kararsız da hareket olmaz. Günümüzde «karar almak» bilinçli, düşünce ve hesaba dayanan yani rasyonel bir hâl almıştır. Rasyonel bir kararın alınmasında enformasyonun yani karar alınacak konuda bilgi sahibi olmanın gereği açıktır. Rasyonel karar bilgiye dayanır; amaçlar, araçlar, bu amaçlar ve araçlar arasındaki ilişki, bunların sonucu hakkında bilgiye sahip olmadan; bu suretle belirlenen amaçlar arasında bir seçim yapmadan rasyonel bir karar almak olanaksızdır. Bu duruma göre, enformasyon, rasyonel kararın asıl gıdasını teşkil eder.»

5. — Halkın siyasî hayata katılmasında haberleşmenin zorunluluğu — Biraz önce söylediklerimiz kütle haberleşmesinin, kütle haberleşme araçlarıyla bilgi alış verişinin, demokratik yönetim için bir şart-unsur olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Radyo-TV'nin kütle haberleşmesine katılmasıyla iktidar-vatandaş diyalogunun şartlarında esaslı bir değişiklik husule geldiği ve bu halin Anayasa Hukukunda bir çeşit doğrudan demokrasie dönüş gibi bazı değişiklikler ortaya çıkardığı Hauriou tarafından ifade edilmiştir. İngiliz Parlâmentosunun, dolayısıyla Parlâmentoda çoğunluğa sahip iktidar grubunun, bu üstünlüğü kötüye kullanacak davranışlarına karşı güvencenin: muhalefet ve bağımsız milletvekillerinin titizliği; **basın, radyo-TV ve kamu oyunun etkinliği** ve periyodik serbest ve gizli seçimler olduğu belirtilmiştir (A. LESTER, «**Fundamental Rights in the U.K.: The Law and the British Constitution**», The Human Rights Review, vol. II, No. 1, Spring 1977, s. 50). Demokratik devlette kütle haberleşme araçları konusunda kullanılan «dördüncü erk» deyimini bu gerçeği ifade ediyor.

6. — Özgür ve özerk kütle haberleşmesi — Kütle haberleşme araçlarına verilen bu görevin gerektiği gibi yerine getirilebilmesi

için söz konusu haberleşmenin özgür ve özerk bir şekilde cereyanı zorunludur. Özgür olmayan, dıştan yönetilen ve binnetice çeşitlilik göstermeyen bir haberleşme, demokratik devlet yönetiminin gereği «**kamu oyununun serbestçe oluşması**» olgusunu gerçekleştiremez. Bu nedenle, demokratik devlette bir kamu hizmeti niteliği kazanan kütle haberleşmesinin devletçe korunup sağlanması vakıası (Anayasamız bu gereği 22. maddesinde «Devlet, basın ve haberleşme hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır» hükmüyle belirtmiştir), devlet makamlarının kütle haberleşme araçlarını eline alması, bu araçları bizzat kullanması şeklinde yorumlanamayacaktır. Resmî makamlar tarafından yürütülen bir haberleşmenin özgür ve özerkliğinden söz edilemeyeceği gibi, böyle bir haberleşmede ne politik ve kültürel bakımdan bir çeşitlilik, ne de farklı kaynaklardan gelen bilgiler vardır. Bu tür bir haberleşme vatandaşa, çeşitli düşünce ve kanaatlar arasında bir tercih yapma olanağı sunma niteliğinden mahrûmdur; vatandaşın siyasî iktidarı denetlemesine olanak vermez. Devlete düşen görev kütle haberleşme araçlarına, özgür ve demokratik toplumun isterlerine uygun düşen bir işlerlik sağlama endişesinin emrettiği tedbirleri almaktır.

II. DEMOKRATİK DEVLET VE RADYO - TV KURULUŞLARI

7. — **Radyo - TV tekeli** — Bilindiği gibi gerek teknik özellikleri, gerekse toplumsal fonksiyonu ve etkileri bakımından, elektronik haberleşme araçları, diğer kütle haberleşme araçlarından ayrı bir grup oluşturmaktadır. Bu nedenle de bu araçlar farklı bir statüye tâbi tutulmuşlardır. Ezcümle radyo - TV kuruluşlarının malî ve teknolojik bakımdan önemli kaynaklara ihtiyaç göstermesi (bu husus özel tekel tehlikesini ortaya çıkarmaktadır); bilhassa TV yayınlarının halk üzerindeki etkisinin, diğer araçlarla mukayese edilemeyecek ölçüde yüksek oluşu, ve nihayet yayın kanallarının fizikî sınırlılığı radyo - TV yayınlarının, yazılı basında olduğu gibi serbest ve özel girişime bırakılmasını sakıncalı kılmıştır. Bu nedendir ki İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına dair (1950, Avrupa) Sözleşmesi 10. maddesinde «ifade ve izhar» özgürlüğünü bir kişi hakkı olarak ilân ettikten sonra, «Bu madde, devletlerin radyo, sinema veya televizyon işletmelerini bir izin rejimine tâbi kılmalarına engel değildir» hükmünü koymuştur. Yani bu araçlar üzerinde bir devlet denetimi ihdas edilebilecektir. Bu hâl, hemen hemen bütün ülkelerde resmî veya izin üzerine yürü-

tülen özel bir radyo - TV tekeli ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde de Anayasa, radyo ve televizyon istasyonlarının ancak devlet eliyle kurulacağını belirtmiş; 359 sayılı TRT Kanunu da radyodiffüzyon ve televizyon tesisi niteliğindeki kuruluşların kurulması ve işletilmesi hakkını, kamu tüzel kişiliğine sahip, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumuna vermiştir (mad. 35). Diğer bir deyimle, radyo - TV yayını, ülkemizde, devlet tekeli altında bulunmaktadır.

8. — Tekel, radyo - TV alanında ifade özgürlüğünü ve özgür kütle haberleşmesini engellememelidir — Demokratik devlet anlayışı, söz konusu tekelin ifade özgürlüğünü ve özgür haberleşmeyi önleyici bir sonuç doğurmasına engeldir. Demokratik devletin gereği, tekele rağmen, radyo - TV yayınlarında ifade özgürlüğünü sağlamak; halkın siyasî hayata katılımına imkân verecek haberleşmeyi gerçekleştirmektir. Netekim toplumsal ve politik felsefe alanında demokratik ve çoğulcu bir toplum anlayışını kabûl eden Anayasamıza göre, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçları halkın haber alması, düşünce ve kanaatlara ulaşması ve kamu oyunun serbestçe oluşumu hizmetini yerine getirmekle yükümlüdür (mad. 26). Bu amaç hangi yoldan gerçekleştirilecektir?

Devlet tekeline rağmen, radyo - TV yayınları alanında özgür kütle haberleşmesini gerçekleştirmeye yönelik bir düzenlemenin bazı zorunlu unsurlarını Alman ve İtalyan Anayasa Mahkemelerinin kararlarında buluyoruz. Alman Anayasa Mahkemesinin 28 Şubat 1961 tarihli kararına göre, radyo - TV tekelinin demokratik devlet anlayışına ters düşmemesi ancak, radyo - TV yayınlarının siyasî iktidar etkisi dışında, kamu tüzel kişiliği niteliğine sahip bir kuruluş tarafından yürütülmesi ve bu kuruluşta çeşitli akım ve kanaatların temsil edilmesiyle mümkündür. Karar, bağımsız ve çeşitliliği öngören bir kuruluşu emrediyor. İtalyan Anayasa Mahkemesine göre ise (13 tem. 1960 tarihli karar), düşünceyi ifadeye mahsus bir hizmet tekeli yürüten devlet, bu tekelle ifade özgürlüğünü zedelememiş olmak için, sunduğu bu hizmetten, geçerli nedenlere dayanarak yararlanmak isteyen herkese (teknik ve fonksiyonel sınırlılıklar gözönünde tutulmak kaydıyla) potansiyel yararlanma olanağını sağlayacak; bu olanağı sağlarken de tam bir tarafsızlık ve objektiflikle hareket edecektir. Keza, bu gereklerin yerine getirilmesi, tekeli yürüten kuruluşun taktir ve iyiniyetine bırakılmayacak, keyfilikten kurtarılarak kanun güvencesi altına alınacaktır.

Diğer bir deyimle, belli ölçüler içinde halkın yararlanabileceği ve tarafsız kuruluşun yayınlarına hâkim ilkeler hukukî bir düzenleme ye konu olacak; kuruluşun yayınlarda uymaya mecbur olduğu kurallar kanun koyucu tarafından belirlenecektir.

Alman Mahkemesinin ileri sürdüğü şart Anayasamızın 121, İtalyan Mahkemesinin öngördüğü şart da gene Anayasamızın 26. maddesinde yer almış bulunuyor. Biraz sonra üzerinde etraflıca duracağımız 121. maddeyi şimdilik bir yana bırakalım ve 26. madde hükmünü belirtip Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun, konumuz açısından yapısını incelemeye geçelim. 26. maddeye göre, «Kişiler ve siyasî partiler (yani farklı düşünce akımlarının siyasî temsilcileri), kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usûlleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir.»

III. TÜRKİYE RADYO VE TELEVİZYON KURUMUNUN HUKUKİ YAPISI

9. — **Kamu tüzel kişiliğine sahip bağımsız kuruluş** — Devlet tekelindeki radyo - TV yayınlarında haberleşme özgürlüğünün sağlanabilmesi için radyo - TV kuruluşlarının resmî makamlar, bilhassa hükümet önünde bağımsız kılınması gerekmektedir. Bağımsızlığın derecesini tayin edebilmek için, devlet tekelindeki hizmete kamu gücünün ne ölçüde müdahale edebildiğini; zorunluluğunu daha önce belirttiğimiz bu müdahelenin bağımsızlıkla uyum şartlarını belirlemek lâzımdır. Söz konusu devlet müdahalesinin, kurumun kuruluşu, kurumun denetimi ve program yapımı konularında olmak üzere üç ayrı plânda ortaya çıktığını belirtmek isteriz.

10. — **Özerk kuruluş** — Hatırlanacağı gibi Anayasanın 121. maddesinin ilk şeklinde «Radyo ve televizyon istasyonlarının idaresi, **özerk kamu tüzel kişiliği halinde**, kanunla düzenlenir» deniliyordu. Aynı hüküm 359 sayılı TRT Kanununun 1. maddesinde de tekrarlanmıştı. Özerklik bir yönetim şekilidir ve kendi kendini yönetme anlamını taşır. Amacı, kuruluşu etkiden uzak tutup **bağımsız** kılmaktır. Bağımsızlığın da amacı, yönetimin, ve dolayısıyla hizmetin **tarafsızlığını** sağlamaktır. Bu duruma göre özerklik, hizmette tarafsızlığı sağlamağa yönelik bir **araçtır**. Kanaatımız

odur ki, TRT Kurumunun kuruluşundan 1971 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliğine kadar, özerklik kavramı ve TRT'nin özerkliği konusunda sürdürülen tartışmalar, yapılan farklı yorumlar ve bazı hatalı uygulamalar; ezcümle özerkliğin kurumsal mı yoksa kişisel mi olduğu konusundaki görüş ayrılıkları, şahsen, muhafazasında yarar gördüğümüz özerklik teriminin 121. maddeden çıkarılmasına neden oldu. Bu nokta değerlendirilirken son yıllarda tanık olduğumuz düşünceler kamplaşmaları ve bunların, tarafsız olması gereken yayınlara yansımaları tehlikesi unutulmamalıdır.

11. — Tarafsız kuruluş — 121. maddenin yeni şekli şöyledir: «**Radyo ve televizyon istasyonları, ancak devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz. —Her türlü radyo ve televizyon yayınları tarafsızlık esaslarına göre yapılır.**» Maddede sözü edilen tarafsız kuruluş, adı ister konsun ister kommasın, hizmet ademi merkeziyetine dayanan yani kamu gücünden bağımsız, fiilî veya hukukî her türlü kuvvetin etki alanı dışında kalacak, kısaca kendi kendini yönetecek, özerk kuruluştur. Görülen hizmetin niteliği tarafsızlığı gerektirmektedir; bağımsızlık olmadığı zaman tarafsızlık tehlikeye düşer. Bu bağımsızlık, kendi kendini yönetim yolundan, kuruluşun dış etkilerden uzak tutulması suretiyle sağlanacaktır.

1. — Tarafsız yönetim

a) Organların kuruluşu ve işleyişi bakımından

12. — Yönetim konusunda bağımsızlığın ölçütlerinden en başta gelenleri ve bu sıfatla bu bölümde inceleyeceklerimiz: **kuruluştaki görevli çeşitli organların teşekkül tarzı ve atanmalarındaki yöntem; personelin statüsü; ve göreve son vermede izlenen yoldur.** TRT Kurumunun bu bakımlardan gösterdiği durumu anahatlarıyla özetleyelim.

13. — **Yönetim Kurulu —** TRT'nin «yüksek karar ve yönetim» organıdır. 11 üyeli Yönetim Kurulunun, Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanan 3 ve gene Bakanlar Kurulunca atanan ve Kurul Başkanı olan Genel Müdür dışındaki üyeleri kamu mercilerinin denetimi dışındaki bir yöntemle çeşitli meslekî, kültürel ve ilgi

gruplarının gösterdiği adaylar arasından bağımsız TRT Seçim Kurulu tarafından seçilmektedirler (mad. 11). Yönetim Kuruluna seçilen kişilerin siyasî partilerle ilişkileri, seçildikleri tarihten itibaren kesilir.

Yönetim Kurulunun oluşturulmasında raslanan sistemler, üyelerin yasama meclislerince seçimine (Belçika, İtalya) kadar uzanan pek değişik şekiller almaktadır. Meselâ Hollanda'da Yönetici Komite üyelerinin yarısı radyo - TV kuruluşları, 1/4 i temsili kültürel ve toplumsal kuruluşlar, geri kalan 1/4 i de Kral tarafından tayin olunmaktadırlar. Danimarka'da ise kuruluşu yöneten Konsey hükümet, kuruluş personeli, Parlâmento Maliye Komisyonunda temsil edilen siyasî partiler ve Seyirci ve Dinleyici teşekküllerinin teklifi üzerine Parlâmento tarafından seçilen üyelerden oluşmaktadır. Bir kamu hizmeti görme imtiyazını almış özel şirket statüsüne sahip İsviçre radyo - TV kuruluşunda 17 üyeli Merkez Komitesinin Başkanı ve 7 üyesi hükümet tarafından atanmaktadırlar. Görüldüğü gibi, amaç, yönetici üst mercii siyasî iktidarın etkisi dışında tutmaktır. Türk formülü Yönetim Kurulu üyelerinin tamamının (Yunanistan, Kıbrıs, Norveç, İngiltere) yahut çoğunluğunun (Fransa) hükümet tarafından tayin edildiği sistem ile, en liberal sistem olan ve kuruluşun her hangi bir anonim şirket gibi ortaklar kurulunca yönetildiği sistem arasında (Lüksemburg: bu ülkede radyo - TV işletmesi bir özel hukuk ticarî şirketi statüsündedir) yer alıyor. 359 sayılı Kanunun benimsediği bu formül TRT Yönetim Kurulunun bağımsızlığını sağlar niteliktedir. Öte yandan, Türk sistemi, tarafsızlığı, bir menfaatler dengesi kurarak sağlamağa çalışan ve zaman zaman sakıncalı olabilecek korporatif sistemden nispeten uzak kalmıştır.

«Kurumun **yüksek** karar ve yönetim organı» olarak belirlenen Yönetim Kurulunun görevi, Kanunun 5. maddesinden de anlaşıldığına göre, üst düzeyde bir düzenleme yani genel kural koyma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu statü, Yönetim Kurulunu günlük işler ve günlük yönetimden uzak tutmaktadır. 5. maddenin yeni şekli de bu inancımızı destekliyor. Şöyle ki, Yönetim Kurulunun görevlerini belirten 5. maddenin ilk şeklinde yayın ilkeleri dolaylı bir dille sayılmış ve bunların gerçekleştirilmesi Yönetim Kuruluna görev olarak verilmişti. (Gerçekten, yayın ilkelerini konu alan değişik 2. madde, eski 5. maddenin pekçok hükmünü içermektedir). 5. maddenin bugünkü şeklinde ise Yönetim Kurulunun genel kural koy-

ma yetkileri sayılırken bir fıkrada da «Bu kanunda belirtilen ilkelere göre plânlanan genel program tasarısını karara bağlamak» denilmiştir. Bu değişiklikten edindiğimiz kanaat ve çıkardığımız sonuç, Yönetim Kurulunun, bilhassa programlara ilişkin efektif yetkilerinin kaldırılarak bu işin, teknik kadro ve başta Genel Müdür olmak üzere diğer yönetici kadrolara verildiği; bu konudaki Yönetim Kurulu yetkilerinin bir genel denetime inhisar ettirildiğidir.

Son olarak bir noktaya daha değinmek isteriz. 5. maddeden edinilen ilk intibaa göre Yönetim Kurulu gündemine, Genel Müdür hâkim görünmektedir. Bu konudaki kanaatımız, Yönetim Kurulunun açıkça yetki alanı dışında bırakılan hususlar hariç, «her kurul gündemine hâkimdir» genel kuralı gereğince hareket edileceği; yani Yönetim Kurulunun her hangi bir konuyu gündemine alabileceğidir. Yönetim Kurulunun görevlerini sayan 5. maddenin, «Kurumla ilgili ve başka mercie bırakılmamış konularda karar almak» diyen fıkrası hükmü başka türlü yorumlanamaz.

14. — Genel Müdür — «Kurum, Genel Müdür tarafından temsil olunur ve yönetilir». Genel Müdür Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle (md. 9); Genel Müdür Yardımcıları da, Genel Müdürün önerisi üzerine Yönetim Kurulunca atanırlar (mad. 5/3).

Kanunda Genel Müdürlük yetkilerinin neler olduğu konusunda bir açıklık yoktur. Yönetim Kurulu yetkilerini kısmen sayım suretiyle belirtildiği, bunlar dışındaki yetkiler ise soyut genel kurallar koyma niteliğinde görüldüğü cihetle, Genel Müdürün yönetim yetkilerinin geniş olduğu sonucuna varıyoruz. 9. maddenin eski şeklindeki «Kurum, Genel Müdür tarafından temsil olunur» hükmünün, yeni maddede, «Kurum, Genel Müdür tarafından temsil olunur ve yönetilir» haline getirilmesi de bu inancımızı destekler niteliktedir. Bu durum, Genel Müdürün seçiminde fevkalâde dikkatli ve titiz olunmasını gerekli kılar.

Genel Müdürün atanması konusunda yabancı ülkelerden de birkaç örnek verelim: Belçika'da üst yöneticiler, Yönetim Kurulunun mütalâası üzerine Kral tarafından; İtalya'da ise Parlâmento Komisyonunun seçtiği Yönetim Kurulunca kendi üyeleri içinden atanmaktadır. Genel Müdür Hollanda, İngiltere ve İsviçre'de Hükümet tarafından, Avusturya'da da Yönetim Kurulu tarafından seçilmektedir.

Kurum yönetiminde geniş yetkilere sahip genel müdürün seçiminde 359 sayılı Kanunun benimsediği eski formülü yani Yönetim Kurulunun inhası, bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararnamesiyle tayini tercih ettiğimi belirtmek isterim. Tek başına hükümetler tarafından yapılan atamaların nasıl şüpheyi davet ettiğini, ne gibi sakıncalar ortaya çıkarabileceğini beş yıllık tecrübe ortaya koymuştur sanırım.

15. — Diğer görevliler — Kurumun Genel Müdür yardımcıları dışındaki personelin atanma ve yer değiştirme işlemleri Genel Müdür tarafından yapılmaktadır. Bu işlemlerde uyulacak esasları koyan Personel Yönetmeliği Genel Müdürlükçe hazırlanıp Yönetim Kurulunun kabulüyle yürürlüğe girer (mad. 46). Kurum personeli, TRT Kanununca özel hükme bağlanmayan hususlarda, yani genel rejim olarak, İktisadî Devlet Teşekkülleri personeline uygulanan genel hükümlere tabidirler. Kurumun üst derecelerden (1 ilâ 4) ihtiyacı olan kadrolar Genel Müdürün teklifi üzerine, genel idarede bu derecedeki kadroların diğer kadrolara oranı ve bu kadrolara ait görevlerin önemine uygun şekilde, Kurumun hizmet özellikleri de dikkate alınarak, Yönetim Kurulunca saptanır (mad. 47). Kurum, daimî kadro ile yaptırılmayan veya yaptırılmasında sakınca bulunan işler için sözleşme ile personel çalıştırabilir. Bu personelin istihdam şekilleri, sözleşme esasları ve ödenecek en az ve en çok ücretler, Genel Müdürlükçe hazırlanıp, Yönetim Kurulunca kabûl edilecek bir Yönetmelikle saptanır.

Bu hükümler, Kurumun, personeline tamamen hâkim olduğunu, yani personelin Hükümet etkisi altında bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bununla beraber, Genel Müdürün geniş yetkisinin zaman zaman tehlikeli olabileceğini unutmamak; personel için bazı güvenceler getirip keyfî ve tarafsızlığı zedeleyebilecek uygulamaları önlemek gerekir.

TRT hizmetlerinde grev ve lokavt yasaklanmıştır (Ek mad. 4).

Bağımsızlığın derecesini tayinde, personelin sahip bulunduğu statü önemli bir faktördür. Personelin, toplu sözleşmelerle belirlenmiş bir özel hukuk statüsüne tâbi bulunduğu radyo-TV kuruluşları (Avusturya, Lüksemburg, İsviçre), personele devletin tespit ettiği genel yahut özel bir kamu hukuku statüsünün uygulandığı kuruluşlardan muhakkakki daha bağımsızdırlar. Avrupa Konseyince hazırlanan bir Rapor tasarısında da belirtildiği gibi (EXP:

Media II (77) 4) «resmî mercilerin radyo - TV kuruluşlarının yönetim organlarına müdahale derecesini değerlendirebilmek için, üst yönetim organları ve programlardan sorumlu personel ile Yönetim Kurulunu birbirinden ayırmak ve bu iki gruptan beherinin yetkilerini göz önünde tutmak gerekir. Teşekkül biçimine bakıldığı zaman Yönetim Kurulu, genellikle, kamunun yararını temsil eden bir organ görünümündedir; buna karşılık müdürlükler ve programlardan sorumlu personel ise meslek mensubu kişiler tarafından oluşturulmaktadır. Programların oluşturulmasında meslekten olan kişilerin rolünü arttırmak uygun mülâhaza edildiği takdirde, müdür ve personel, Yönetim Kurulu yahut kamu makamları tarafından tayin edilmekle beraber, kendileri, bazan, azledilmezliği kadar gidebilen çeşitli bağımsızlık güvenceleri ile çevrilmişlerdir; Yönetim Kurulunun yetkileri ise, işletme ve programlara ilişkin genel kural ve emirlerin hazırlanmasına inhisar ettirilmektedir. Bu eğilimin taşıdığı riskler, birbirinden bağımsız birkaç program müdürlüğü makamı ihdası yolundan hafifletilebilmektedir» denilmiştir.

Bu konuda bir hususu belirtmekte yarar görüyorum. Anayasamız TRT'yi «İdare» içine yerleştirmiştir. «İdare» nin ayırıcı özelliklerinden biri de idare içinde bir hiyerarşi bağının yani âmir - memur ilişkisinin varlığıdır. Bu ilişki kanun uygulamasında memuru, âmirin görüşüne tâbi kılar. Ezcümle, Kurumun «yöneticisi» Genel Müdür, sahip bulunduğu hiyerarşik yetki sonucu, işletme ve programların üst deneticisidir. Bu makam kendisi doğrudan doğruya yahut oluşturulan kurullar aracılığıyla yayınları sansürden geçirmek, yayın yasağı koymak vs. gibi yetkilere sahiptir. Tabiidir ki bu yetkinin kullanımı keyfî değil, genel yayın ilkelerinin yorumu çerçevesi içinde kalacaktır. Daha önce sözünü ettiğimiz İtalyan Anayasa Mahkemesi kararının gerekçesinde, işletme araçlarına sahip olma ve bir kamu hizmeti görme tekelinin, bu araçlardan yararlanma tekeli anlamına gelmediği açıkça belirtilmiştir; ve bu mülâhaza bir bütün olarak kuruluş yanında, kişi olarak her görevli için de geçerlidir. Amacın, tarafsız yayın olduğu ve özerkliğin tüm kuvvetlere karşı bulunduğu unutulmamalıdır. Netekim, İsviçre Hükümeti, iki milletvekilinin bilhassa radyo - TV konusunda basın özgürlüğüne ilişkin sorusuna şu cevabı vermiştir: «Yayın tekeline sahip İsviçre radyo - TV işletmesini düzenleyen kurallar bu özel durumu (tekel durumu) ve kanaatların ifadesinde farklı görüşlere yer verme zorunluğunu gözönünde tutmaktadır. Bu zorunluluk si-

yasal ve toplumsal olayların yayınlarda eleştirilmesine engel değildir. Eleştiri niteliği taşımasına rağmen yorumlar pekâlâ dengeli olabilir; yeterki yorumcu taraf tutmasın ve vakıaların berrak bir analizi ile bunlar arasındaki ilişkileri açıkça ortaya koysun. Böylece izleyicilerin kendi kişisel kanaatlarını edinmelerine olanak sağlayacak bilgiler sunulmuş olacaktır. İsviçre radyo - TV'sinde her görevli, haber yayınlarını düzenleyen ilkeler çerçevesinde ve bu ilkeler uyarınca, âmirlerinin denetimi altındadır. Kurulusta sürekli hizmet gören kişiler, yayın organıyla yaptıkları sözleşme gereğince, tekel sonucu bu ilkelerle bağlı olduklarını kabûl etmektedirler ve kendilerinin kişisel özgürlüğü yazılı basında olduğundan daha fazla sınırlanmış bulunmaktadır. Bu nedenledir ki siyasî yorumlar radyo - TV programcılarının en nazik görevlerinden birini teşkil etmektedir. Özet olarak, İsviçre Hükümeti, haberlerde yayın ilkelerine uymayan bir yorumcu konusunda, SSR organlarının, müdahale için bir taktir hakkına sahip bulduklarını ve gereğinde disiplin tedbirlerine başvurabileceklerini kabûl etmektedir» (Journal de Genève, günlük gazete, 29 mayıs 1975, s. 9).

16. — Görevden alınma — Görevden alınma yönteminin bağımsızlığın derecesini tayinde önemli bir faktör olduğunu söylemiştik. **Yönetim Kurulunun** Hükümetçe atanan 3 üyesi, atanmalarındaki usûlle görevden alınabilmektedirler. Bu 3 üye ve Genel Müdür dışındaki diğer 7 üyenin görevden alınmalarında, Hükümet yahut her hangi diğer bir resmî makam hiçbir yetkiye sahip değildir. Bu üyelerin görev süreleri üç yıldır; özürsüz olarak üstüste üç yönetim kurulu toplantısına katılmamaları ya da kanunî bir engelin ortaya çıkması halinde, bağımsız TRT Seçim Kurulu kararıyla görevden uzaklaştırılırlar. (Yönetim Kurulu üyeleri Kıbrıs'ta gerekçe gösterilmeden Bakanlar Kurulu tarafından; İrlanda'da ise ancak kanunun gösterdiği belli sebeplerle ve her iki yasama Meclisinin kararıyla görevden uzaklaştırılabilmektedirler).

Hükümetçe atanan TRT Genel Müdürünün Hükümetçe görevden alınmasına hukuken olanak varsa da; 9. maddede yer alan ve görevden alınma sebeplerini gösteren kavramlardan pek çoğunun açık bir içeriğe sahip bulunmaması, olayların farklı yorumuna imkân vermesi, uygulamada, Genel Müdürü hemen hemen azli caiz olmayan bir görevli haline getirmiştir. Gerçekten, 9. maddeye göre Genel Müdür, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin veya devletin dış güvenliğinin gerekli kıldığı veya devlet memuru olma niteliğini

ytirdiği hâllerde, gerekçesi açıkça gösterilerek; - TRT'nin, Anayasanın ve 359 sayılı Kanunun öngördüğü esaslara aykırı yayın yaptığı ve tarafsızlık ilkesinden uzaklaştığı veya kendisinin görevi ile ilgili olarak ağır bir hizmet kusuru işlediği hallerde de, Başbakanın ve TBMM'nde grubu bulunan siyasî partilerden birinin yazılı olarak TRT Seçim Kuruluna başvurması ve bu Kurulun olumlu görüşünü bildirmesi üzerine Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle görevden alınır.

Genel Müdür tarafından atanan Kurum personeli, gene aynı yoldan görevden alınabilecektir.

Anayasa hükmü olan idarenin yargısal denetimi müessesesinin, sahip bulunulan görevden alma yetkilerini ne suretle etkilediğini burada hatırlatmakla yetiniyoruz.

17. — Kurumun diğer organları — Siyasî iktidar temsilcilerinin dışında kalan üyelerin çoğunluğu teşkil ettiği yani bağımsız ve çeşitli siyasî, kültürel ve meslekî çevrelerin temsilcilerinden oluşan **Genel Danışma Kurulunun** (mad. 10) görevi, TRT Kurumunun radyo ve televizyon yayınları hakkında kamu oyunun düşünce ve dileklerini tespit etmek ve sonuçlarını TRT Yönetim Kuruluna bildirmektir. Yönetim Kurulu da, «Danışma Kurulunun görüş ve dileklerini değerlendirerek, alınması gerekli tedbirleri tespit» eder (mad. 5/8). Kurulun çalışma usûlleri, Kurumca hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilecek ve Kurul, Genel Müdürün çağırısı üzerine yılda bir defa toplanacaktır.

Çalışmaları hakkından fazla bir bilgiye sahip bulunmadığımız Danışma Kurulunun önemi konusunda tereddüdümüz yoktur. Ve gereği gibi çalıştırıldığı takdirde TRT Kurumunun **genel yöneline, programlama ve denetimine halkın katılımını** sağlayacaktır. Gerçekten pek çok ülkede halkın radyo - TV hizmetlerine katılımı yararlı görülerek, bu katılımı gerçekleştirecek kurumlar oluşturulmuştur. Yayınların halk üstündeki etkisi, dinleyici ve seyircilerin yayınlar konusundaki reaksiyonu ve yayınları değerlendirmeleri, yayınların dinlenirlik hacmi çeşitli yollardan ölçülerek, toplanan bilgilerden programlara ilişkin yararlı sonuçlar çıkarılmaktadır. Meselâ Norveç ve Lüksemburg'da bu tür kamu oyu yoklamaları için uzman sondaj teşekküllerinden yararlanılmaktadır. İtalya, Hollanda, İsviçre, İrlanda, Avusturya, Fransa radyo - TV kuruluşları, devamlı kamu oyu yoklaması ve araştırma yapan özel servislere

sahiptirler. Bu servislerin oluşum biçimi de ülkeden ülkeye değişmektedir. Avusturyanın 35 üyeli **Seyirci ve Dinleyici Konseyi** (15 üye Kanunda belirtilen ve kamu yararına hizmet eden dernekler, Kilise vs. gibi kuruluşlar tarafından; 20 üye de bilim, eğitim, spor vs. gibi bazı ilgi gruplarının temsilcileri sıfatıyla ilgili kuruluşların önerisi üzerine Başbakan tarafından seçilmektedir), Norveç'in **Radyo - TV Danışma Konseyi** (23 üyeli olup dinleyici ve seyircileri temsil etmektedir; 12 üye Parlâmento tarafından, geri kalanlar da siyasî, meslekî ve coğrafî bakımdan halkın tümünü sadık şekilde yansıtacak kişiler arasından Hükümetçe seçilmektedir) bu arada sayılabilir. İsviçre'de radyo - TV imtiyaz sözleşmesi, **Program Danışma Kurullarında** çeşitli dinî, siyasî ve kültürel çevrelerin temsilcilerine yer verilmesi şartını öngörmektedir.

Halkın radyo - TV hizmetine katılımını daha ileri götürmüş ülkeler de vardır. Avusturya'da Dinleyici ve Seyirci Konseyinin 6 temsilcisi; Danimarka'da, dinleyici ve seyirci kuruluşlarının önerisi üzerine Parlâmento tarafından seçilen, ve bu sıfatla dinleyici ve seyircileri temsil eden 12 üye Yönetim Kurullarına katılmaktadırlar. Kezâ Avusturya'da, Kurumun bir organı olan **Radyodiffüzyon Kanununun uygulanmasını gözetim Komisyonuna**, Dinleyici ve Seyirci Konseyince teklif edilen 4 üye katılmaktadır.

Bu arada, radyo - TV'ye halk katılımı olarak birkaç ülkede denenmekte bulunan (Danimarka, Hollanda, İsveç, İngiltere), bazı gruplar yahut kişilerce hazırlanmış programların yayınlanması biçimindeki uygulamayı (bir antenin yahut belli bir yayın süresinin halka ayrılması; «cemaatlara ilişkin programlama» yahut «cemaat anteni» veya «halka açık anten»); TRT Kanununca kabûl edilen düzeltme ve cevap hakkını ve siyasî partilere tanınan özel cevap hakkını da belirtmek gerekir.

18. — 359 sayılı Kanunun Ek 2. maddesinde öngörülen **Koordinasyon Kurulu**'nun görevi her konuda, bilhassa uzmanlık isteyen işlerde Genel Müdüre yardımcı olmaktır. Kuruluş biçimi ve görevlerinin ayrıntıları bir yönetmelikle belirlenecek olan bu Kurul, Genel Müdür üstünde toplanan geniş yönetim yetkisinin çeşitli alanlarda, uygun şekilde kullanılmasında muhakkakki yararlı olacaktır.

19. — Üniversite Öğretim üyelerinden oluşan 3 üyeli **Siyasi Yayınlar Hakem Kurulu** (mad. 12), siyasî partilere tanınmış bulu-

nan ve bir çeşit anten hakkı teşkil eden özel cevap hakkının kullanılabilirliği konusunda hakemlik yapmakta yani karar vermektedir.

20. — Üniversite Rektörleri arasından Cumhurbaşkanınca seçilecek dört Rektör ile Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinden oluşan **TRT Seçim Kurulu**'na verilen görev, seçme ve görevden alma işlerine ilişkin hususlarda karar vermektir (Ek mad. 1).

b) Malî yetkiler bakımından

21. — Malî alanda sahip bulunulan yetkilerin, bağımsızlığı önemli surette etkileyeceği açıktır. TRT Kurumu bir milyar lira sermayeli bir kuruluştur. Gelir kaynaklarını, radyo ve TV cihazlarından alınan ruhsatname karşılıkları, ilân ve reklâm gelirleri ve Kurumca üretilen diğer hizmetler oluşturur (mad. 26). Bu kaynakların karşılayamadığı işletme açığı, her yıl sonunda, bu amaçla Başbakanlık bütçesine konulacak ödenekten Kuruma ödenir (mad. 27). Ruhsatname karşılıklarıyla ilgili tarife, Kanunun belirttiği sınırlar içinde kalınmak şartıyla, Yönetim Kurulunun görüşü alınarak Bakanlar Kurulunca saptanır; Kurumun ürettiği diğer hizmetlere ait fiyat tarifesi ise Genel Müdürlüğün önerisi ve Yönetim Kurulunun onayıyla yürürlüğe girer (mad. 31).

Kurumun **işletme programları, yıllık yatırım ve finansman programı, yıllık bütçesi** Genel Müdürlükçe hazırlanıp Yönetim Kurulunun kararıyla kesinleşir. Yıllık yatırım ve finansman programı konusunda, Yönetim Kurulu kararından önce, Devlet Plânlama Teşkilâtı ile Maliye Bakanlığının görüşü alınır (mad. 28).

359 sayılı Kanundaki özel hükümlerle düzenlenen hususlar dışında kalan konularda, Kurum hakkında, İktisadî Devlet Teşekküllerine uygulanan genel hükümler uygulanır. Bu hükümlerin uygulanmasında ilgili bakanlık Başbakanlıktır (mad. 33).

Kurum, idarî, malî ve teknik konularda **Yüksek Denetleme Kurulunun** denetimi altındadır. Başbakan, Kurumla ilgili olarak belli bir hususun incelenmesini Yüksek Denetleme Kurulundan isteyebilir. Yüksek Denetleme Kurulunun yıllık ve ara raporlarında Kurumun idarî, malî ve teknik işlemleri ile ilgili olarak bazı konuların teftiş ve soruşturulması temenni olunduğu takdirde, Başbakanın tensibiyle Maliye Teftiş Kurulunca denetim yapılır. Başbakanlık, gerektiğinde, rapor sonuçlarını adalet mercilerine sevkederek (mad. 34).

Kurumun malları ve her çeşit mevcudu devlet malı sayılmıştır (mad. 40).

Edindiğimiz bilgilere göre Kurumun 1975 yılı gelirleri 641.836.556,12 TL. dir. Bunun % 43,73 ü (280.663.312,46 TL.) ruhsatname karşılıklarından, % 50,5 i (324.590.640,90 TL.) ilân ve reklâmlardan sağlanmış, % 4,3 ü de (28.000.000,00 TL.) devlet yardımı olarak bütçeden ödenmiştir. Diğer kaynaklardan sağlanan gelir oranı % 1,3 dür.

Bu gözlemlerden ve kanun hükümlerinden kalkarak ulaştığımız sonuç, Kurumun malî alanda bağımsız bir yönetime kavuşmuş bulunduğudur.

2. — Tarafsız Program

22. — Genel düşünceler — Buraya kadar açıklanagelen ve Kuruma bağımsızlık sağlamağa yönelik tedbirlerin amacı, şüphesiz, tarafsız bir yayın sağlamaktır. Fakat kuruluşun bağımsız kılınması, tarafsız programlama için yeterli değildir. Aynı zamanda, bağımsız kuruluşun genel yarardan sapmasını önlemek, yani bizzat kuruluş içinde de tarafsız program yapımı için tedbirler almak gerekir. Kısaca, «kamu oyunun serbest oluşumu» kavramı, «kamu oyunu tek yönlü etkileme» uygulamasına dönüşmemelidir.

Tarafsız yayını sağlamak için, sadece tarafsız bir hizmet kuruluşu yaratmakla yetinmek, söz konusu tarafsızlığın gerçekleşmesini iyi niyete, kişisel takdirlere bırakmak demektir. Keyfilik riskini ortadan kaldırmak için, hizmet içinde yürütülen oto-kontrol ve oto-disiplin bir yana, tarafsızlığın hukuk güvencesi altına alınması; yani kamu hizmeti anlayışı içinde programlara egemen olacak kuralların kanun koyucu tarafından belirlenmesi gerekir. Bu düzenleme, kuruluşun **genel yayın ilkelerini** oluşturur.

a) Genel yayın ilkeleri ve programlara egemen diğer kurallar

23. — Genel yayın ilkeleri — 359 sayılı Kanununun 2. maddesinde yer alan hükümler TRT Kurumunun görevi ve yayın ilkeleri olmak üzere iki grupta toplanmıştır. **Görevler**, radyo - TV istasyonlarının kurulup işletilmesi gibi teknik hizmetlere ilişkin bulunduğundan burada ele alınmayacaktır. Yalnız, «yayınların kolayca anlaşılır bir dille yapılmasını sağlayıcı tedbirleri almak» hükmü, yayının

niteliğini belirleyen bir husus olduğu cihetle, genel ilkeler içine sokulmak gerekir. Yayınlarda önemi büyük olan bu hüküm, yayınların **yararlanılabilirliğini** tayin eden, yani kütle haberleşmesini gerçekleştiren, onu fiilî kılan bir temel ilke niteliği taşımaktadır.

Yayın esaslarını da iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta programların genel yönünü gösteren ilkeler yer almaktadır. Yani tarafsızlık tam bir «ideolojik boşluk» olarak mütalâa edilmemiştir. Yayın faaliyetinde Anayasanın özüne ve sözüne bütünü ile bağlı kalınacak; insan haklarına dayanan Millî, Demokratik, Lâik ve Sosyal Cumhuriyet; Türk devletinin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne bağlılık güçlendirilecek; Atatürk devrimlerinin, Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine erişmesini öngören dünya görüşü yerleştirilecek ve geliştirilecek; Millî güvenlik ve genel ahlâkın gerekleri, Millî gelenekler gözetilecek; millî kültür ve eğitime yardımcı görevinde, Türk Millî Eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uyulacaktır. İkinci grupta ise haber ve yorum yayınlarında, tarafsızlık başta olmak üzere gözönünde tutulacak esaslar belirtilmiştir: Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk ve çabukluk ilkeleriyle çağdaş habercilik teknik ve metodlarına bağlı olmak; haberlerle yorumları birbirinden açık olarak ayırmak; devletin dış ilişkileri dışında kalan yorum niteliğindeki yayınları 359 sayılı Kanunda belirtilen esaslara uygun olarak ve Anayasaya aykırı olmayan karşıt görüşleri içine alacak şekilde hazırlamak, kaynaklarını belirtmek ve yorumları hazırlayanların ad ve unvanlarını açıklamak; açık oturumlarda karşıt görüşlere imkân ölçüsünde yer vermek.

Bu ilkeler ek açıklamaları gerektirmeyecek kadar belirgindir ve ayrıntıları Kurumca hazırlanan yönetmeliklerde gösterilmiştir. Geçerken eklemek isteriz ki tarafsız yani bir anlamda dengeli yayın zorunluğu, yalnızca haber ve yorumlarda raslanabilecek bir husus değildir.

24. — Tarafsızlığın içeriği — 359 sayılı Kanun, karşıt görüşler arasında denge kurmayı, tarafsızlığın önemli bir unsuru olarak mütalâa etmiştir (Bk. mad. 2, 13, 15, 11). Tarafsızlık kavramının içeriğini araştırırken, bu tek kavramın yetersiz olduğu inancındayız.

Tarafsızlığın bir ütopya mı, yoksa bir gerçek mi olduğu tartışılmalıdır. Burada, her şeyden önce, tarafsızlığın, daha geniş bir içeriğe sahip **objektiflik** kavramına dahil bir unsur olduğu üze-

rinde durulmuştur. Verilen formüle göre, «**objektiflik**» (kişisel olmama, gayrî zatî, afakî), **olaylara uygunluk** (factuality = olaya inhisar eden ve olayla sınırlı, olaya dayanan) ve **tarafsızlık** (impartiality) unsurlarından oluşmaktadır. Yani, **OBJEKTİFLİK = OLAYLARA UYGUNLUK + TARAFSIZLIK** tır. **Olaylara uygunluğun** da içeriği, **gerçeklik** (truthfulness = doğru sözlülük) ve **ilgililik** (relevance = olayın en iyi şekilde anlaşılmasını sağlamak ve gelecekte - gelişmelerin tahminine dayanak olabilmek) olarak gösteriliyor. Yani, «**OLAYLARA UYGUNLUK = GERÇEKLİK + İLGİLİLİK**». **Tarafsızlık** ise, **denge** (balance) ve **nötr biçimde sunuş** (neutral presentation) tan oluşur deniliyor. Yani, «**TARAFSIZLIK = DENGE + NÖTR ŞEKİLDE SUNUŞ**». Bu formül uygulandığı takdirde, kamu oyunu oluşturmaya yönelik objektif haberleşmenin önemli ölçüde sağlanabileceği kanaatini taşımakla beraber; her program yapımının, daima sübjektif olan bir «**seçim**» demek olduğunu unutmamak gerekir. Kısaca objektif yayın, seçim gibi bir sübjektif unsuru içerse de, çeşitlilik, çelişiklik, denge gibi unsurlara dayanan ve bu unsurların, sübjektifliği kısmen nötralize ettiği bir yayındır.

25. — Programlara egemen diğer kurallar — Ayrıntılı yahut genel nitelikteki yayın ilkelerine, işletmenin hukukî niteliği ne olursa olsun, hemen hemen bütün ülkelerde raslanmaktadır. Bundan ayrı olarak bazı ülkelerde, resmî makamlar, programların genel yönünü tayin eden direktifler de verebilmektedirler. Meselâ İtalya'daki Radyo - TV servislerinin genel oryantasyonu ve denetimiyle görevli Parlâmento Komisyonu, programların hazırlanması ve dağıtımına ilişkin olmak üzere yön gösterici genel kurallar koyabilmektedir. TRT Kanununu bu açıdan, yani programlara egemen mecburiyetler ve sınırlamalar yönünden ele aldığımız zaman, belirtilmesini gerekli bulduğumuz noktaları şu şekilde özetleyebiliriz :

— Kurum, Hükümet bildirilerini ve Hükümet adına yapılacak konuşmaları, sadece Hükümeti bağlamak kaydıyla, yayınlamak zorundadır. Hükümete dahil olmayan siyasî partiler, kanunî kayıtları yerine getirerek, bu bildirilere karşı bir cevap hakkına sahiptir (mad. 11).

— Başbakan yahut görevlendireceği bir bakan, kanunda belirtilen şartlar altında, yayın yasağı koyabilir (mad. 27) (Keza İrlanda'da).

— Kurum, yasama meclisleri görüşmelerini ve bütçe konuşmalarını yayınlamak için belirli bir yayın süresi ayıracaktır (mad. 13, 14, 15).

— Seçim kanunları, seçimler sırasında siyasî partilerin antenlerden yararlanabilmesini sağlamıştır (mad. 16).

— Devletin dış ilişkileri ile ilgili yayınlarda Dış İşleri Bakanlığının görüşü göz önünde tutulur (mad. 18). Radyo - TV ile yapılacak okul içi ve halk eğitimi ile ilgili yayınlar Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte düzenlenir; program plânlamasında da ilgili bakanlıkların görüşü alınır (Ek mad. 3).

— Kişiler, radyo - TV'de düzeltme ve cevap hakkına sahiptirler (mad. 19).

Son olarak işaret edelim ki, bazı ülkelerde (Hollanda, Kıbrıs), olağanüstü şartların varlığı yahut olağanüstü hâl ilânı durumunda radyo - TV kuruluşlarının özerkliği askıya alınabilmekte; yayınlar konusunda, yürütme organına geniş yetkiler tanınmaktadır.

Bu konuyu bitirmeden önce, kısa da olsa, kütle haberleşme araçlarına karşı genel yararın korunması hususuna değinmek isteriz. Kamu düzeninin ve genel yararın korunması görevini üstlenmiş bulunan kamu otoriteleri, bu görevlerini, kütle haberleşme araçları alanında, denetim ve cezalandırma tedbirleri yolundan yerine getirmektedirler. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin, söz ve haberleşme özgürlüğünü konu alan 10. maddesine göre, «Kullanılması görev ve sorumluluğu gerektiren bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, millî güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin, nizamı muhafazasının, suçun önlenmesinin, sağlığın veya ahlâkın, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli haberlerin açıklanmasına engel olunması yahut adalet kuvvetinin üstünlüğünün ve tarafsızlığının sağlanması için ancak ve kanunla, belli merasime, şartlara, sınırlamalara veya müeyyidelere tâbi tutulabilir» denmiştir. Benzeri hükümü Anayasamızın 11 ve 22. maddelerinde yer alıyor. Kütle haberleşme araçlarının millî güvenlik, genel sağlık ve ahlâka yönelik suistimalini müeyyide altına almak yahut önlemek amacıyla alınan tedbirlerin kanuna dayanması, önleyici olmayıp (izin, yayını yasaklama, sansür vs. gibi), tercihan, yayından sonra müeyyide uygulayıcı ol-

ması, sadece toplumsal zarar ortaya çıkaran açık suistimalleri hedef alması gerekir.

3. — Kurumun denetimi

26. — Radyo - TV kuruluşlarının resmî makamlarca denetimine bütün ülkelerde raslamaktayız. Asıl amacı, kuruluşun, yayın ilkelerine uyup uymadığını saptamak olan bu denetim çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Denetim konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, söz konusu denetimin günlük bir idarî ve işletme denetimi haline dönüşmemesidir. Bağımsız kuruluş anlayışı buna engeldir.

Denetim yetkisi bazı ülkelerde yasama meclisine verilmiş bulunmaktadır. Parlâmento, kâh bütçenin müzakeresi ve oylanması sırasında, kâh radyo - TV hizmetinin yürütülmesi konusunda kendisine sunulan faaliyet raporunu incelerken kuruluş hakkında ne düşündüğünü söylemektedir. Denetimin, Parlâmento yerine, temsili bir parlâmento komisyonuna bırakıldığı da vakidir (İtalya, Fransa). Eğer denetim yetkisi doğrudan doğruya hükümete bırakılmış ise, bu yetkinin sınırlarının kanun tarafından açıklıkla belirtilmesi gerekir; ancak bu sayededir ki kuruluş, kendisini gayrî kanunî müdahalelere karşı koruyabilecektir. Hizmet imtiyazına sahip özel kuruluşlarda ise, bu kuruluş nezdindeki hükümet komiseri, yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğini devlet adına denetlemektedir (Hollanda).

TRT Kurumunun denetimi konusuna, Kurumun yönetiminden söz ederken dolaylı olarak değinmiştir. Özetleyecek olursak, 359 sayılı Kanuna göre Kurum, Yüksek Denetleme Kurulunun genel denetimi altındadır; ve Başbakan, özel bir hususun denetimini de bu Kuruldan isteyebilir. Yüksek Denetleme Kurulu aracılığıyla ve Başbakanın tasvibiyle, Maliye Teftiş Kurulu da özel bir konunun denetilmesiyle yetkili kılınabilir (mad. 34) Kanundaki özel hükümler hariç, Kurum hakkında İktisadî Devlet Teşekküllerine ilişkin genel hükümler uygulanacağından, Yüksek Denetleme Kurulu, TRT Kurumunun faaliyetleri konusunda hazırlayacağı yıllık raporu Türkiye BMM ne sunacaktır. Programlar üstündeki genel denetim Yönetim Kurulu ve Kurum içi organlar tarafından yürütülmekle beraber, yani bu konuda Kurumun dıştan denetimi mümkün ol-

mamakla beraber. TBMM'nin denetimini de, etkisi ve önemi bakımından küçümsememek gerekir.

SONUÇ

Sonuç olarak söyleyeceğimiz şudur ki, demokratik yönetimin ve denetim mekanizmasının ana çarklarından biri olan özgür haberleşmeyi yazılı basından değişik bir şekilde gerçekleştirecek olan TRT Kurumu, genel statüsü itibariyle, tarafsız haberleşmeyi kamu oyuna sunabilecek hukukî niteliğe sahip bulunmaktadır. Fakat kanun hükümlerinin varlığı, her zaman, arzulanan uygulamanın sağlandığı anlamına gelmez. En iyi kanunlar pek kötü şekilde uygulanabileceği gibi; sistem bakımından kusurlu kanunlar da, iyi bir uygulama ile, pek başarılı sonuçlar verebilir. Bu son duruma en iyi örnek, bütün organları üstünde hükümetin etkili olabileceği İngiliz radyodiffüzyon kuruluşu BBC'dir. TRT'ye verilen özgür ve tarafsız kütle haberleşmesi görevi önce kanunî güvence altında ise de, bu güvencenin Kurum yönetim ve programlarında rol oynayan tüm görevli kişiler ve organlar tarafından takviyesi gerekir. Söz konusu görevliler hizmetin ve Anayasa hükmünün amacına uygun hareket etmedikleri sürece tarafsız yayın, yerini taraflı yayına; kamu oyunun serbestçe oluşturulması görevi de yerini, kamu oyunun tek taraflı etkilenmesi çabasına bırakacaktır.

Prof. Dr. Feyyaz GÖLCÜKLÜ